

BOSCHPOLDER

De glastuinbouw in een reconstructiegebied
ten noordwesten van Naaldwijk

SIGN: L27-422
EX. NO: C
MLV:

Juni 1990

REFERAAT

BOSCHPOLDER; DE GLASTUINBOUW IN EEN RECONSTRUCTIEGEBIED TEN NOORDWESTEN VAN NAALDWIJK

Oudendag, D.A.

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1990

Mededeling 422

ISBN 90-5242-080-7

39 p., tab., fig.

Beschrijving van de recente (1983-1988) en de tot 1998 te verwachten structurele ontwikkeling van de glastuinbouw in een reconstructiegebied van circa 150 ha in de omgeving van Naaldwijk. Naast gegevens uit de CBS-landbouwtellingen en uit het LEI-boekhoudnet, is gebruik gemaakt van aanvullende inventarisaties. In deze verkenning wordt onder andere ingegaan op de ontwikkeling van het aantal bedrijven, het aantal arbeidskrachten, het areaal glas, de teelten, de productieomvang en het inkomen. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de productie-omstandigheden: leeftijd van de glasopstanden, kavelbreedte, het voorkomen van waterbassins, substraatteelt en de moderniteit van de bedrijven.

Glastuinbouw/Reconstructie/Boschpolder

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Oudendag, D.A.

Boschpolder : de glastuinbouw in een reconstructiegebied ten noordwesten van Naaldwijk / D.A. Oudendag. - Den Haag

: Landbouw-Economisch Instituut. - Fig., tab. -

(Mededeling / Landbouw-Economisch Instituut, ISSN

0166-8129 ; 422

ISBN 90-5242-080-7

SISO 637.2 UDC (631.544:635)(492*2670) NUGI 835

Trefw.: glastuinbouw ; Naaldwijk

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

	Blz.
SAMENVATTING	5
1. INLEIDING	7
2. BEDRIJFSTYPE EN GRONDGEBRUIK	11
2.1 Bedrijfstype en aantal bedrijven	11
2.2 Grondgebruik	12
3. ARBEIDSBEZETTING, LEEFTIJD BEDRIJFSHOOFD EN OPVOLGINGSSITUATIE	17
3.1 Arbeidsbezetting	17
3.2 Leeftijd bedrijfshoofd en opvolging	19
4. PRODUKTIE-OMSTANDIGHEDEN	21
4.1 Inleiding	21
4.2 Verkavelingssituatie en uitbreidingsmogelijkheden	22
4.3 Leeftijd van de kassen	23
4.4 Substraatteelt, watervoorziening en klimaatbeheersing	24
4.5 Moderniteit	26
5. INKOMENSSITUATIE	28
5.1 Produktieomvang	28
5.2 Inkomenssituatie	29
6. TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING ZONDER RECONSTRUCTIE	32
LITERATUUR	35
BIJLAGEN	
1. Begrippenlijst	36
2. Enquêteformulier	38
3. Samenstelling van de bedrijfstypen	39

Samenvatting

Het reconstructiegebied "Boschpolder" ligt ten noordwesten van Naaldwijk. Het omvatte in 1988 97 glastuinbouwbedrijven die samen 104 ha cultuurgrond in gebruik hadden. Van deze 104 ha was 92% met glas bedekt. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte bedroeg in 1988 100 are.

Op krap 50% van de bedrijven was de teelt van snijbloemen het belangrijkste. De bedrijfstypen die ten behoeve van deze verkenning zijn onderscheiden, zijn fresiabedrijven, chrysantenbedrijven, snijbloem-I-bedrijven, snijbloem-II-bedrijven, pot- en perkplantenbedrijven, tomatenbedrijven, overige-groentebedrijven en overige bedrijven.

In 1988 waren er 437 arbeidskrachten in de glastuinbouw werkzaam. Het gemiddeld aantal arbeidsjaareenheden op de bedrijven is tussen 1983 en 1988 gestegen van 3,7 naar 3,9. De algemene verschuiving van familie-arbeidskrachten naar niet-familie-arbeidskrachten zoals die zich heeft voorgedaan in het Zuidhollands Glasdistrict, heeft niet plaatsgevonden in Boschpolder.

De gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden in 1988 was 48 jaar. Het percentage opvolgers in Boschpolder is lager dan in het Zuidhollands Glasdistrict. In Boschpolder heeft 42% van de bedrijfshoofden die 50 jaar of ouder zijn, een opvolger. In het Zuidhollands Glasdistrict gaat het om 53% van de bedrijfshoofden. Landelijk ligt het opvolgingspercentage op 46%.

Ruim 20% van de bedrijven heeft door een te kleine kavelse breedte (<60 meter) weinig toekomstperspectief. Uitbreiding van het areaal glas is op 37% van de bedrijven nog mogelijk. De glasopstanden in het gebied zijn niet echt verouderd. Zo heeft ruim 50% van de bedrijven een kas die jonger is dan tien jaar. Het gebied ondervindt hinder van de slechte kwaliteit van het grond- en/of leidingwater. Dit heeft een te hoog chloridegehalte. Door het gebrek aan ruimte voor de bouw van watersilo's en -bassins is er een tekort aan water met een goede kwaliteit voor substraat-teelt. Het percentage toepassing van substraatteelt is dan ook bijzonder laag, namelijk 16%. Op twee derde van de bedrijven wordt het kasklimaat geregeld met een klimaatcomputer.

De arbeidsopbrengst per arbeidsjaareenheid is het hoogst op de fresiabedrijven (f 70.400,-) en het laagst op de snijbloem-II-bedrijven (f 28.000,-). Op negen bedrijven is de arbeidsopbrengst per arbeidskracht lager dan de loonkosten voor een minimumloon volgens de CAO-norm.

Voor de toekomst wordt verwacht dat het areaal glas zal toenemen. Het zal dan vooral gaan om een stijging van het areaal snijbloemen en pot- en perkplanten. Het areaal glasgroente zal stabiliseren. Wel zal het totaal aantal bedrijven afnemen, deels vanwege ongunstige productie-omstandigheden en deels omdat van-

wege strengere milieu-eisen, bedrijven alleen door areaalvergroting het hoofd boven water zullen kunnen houden. Een aantal bedrijven heeft geen uitbreidingsmogelijkheden meer en zal dus afhaken.

1. Inleiding

Op grond van de Regeling Reconstructie Oude Glastuinbouwgebieden, heeft de Stichting Verbetering Tuinbouwstructuur Westland in 1982 een aanvraag ingediend om het gehele Westland aan te wijzen als reconstructiegebied. Binnen het Westland zijn afzonderlijke gebieden te onderscheiden die in aanmerking komen voor reconstructie. Boschpolder is een van deze gebieden. Ten behoeve van de reconstructie in Boschpolder, heeft de Landinrichtingsdienst het Landbouw-Economisch Instituut (LEI) opdracht gegeven een beknopte verkenning van de tuinbouw in dit gebied te leveren.

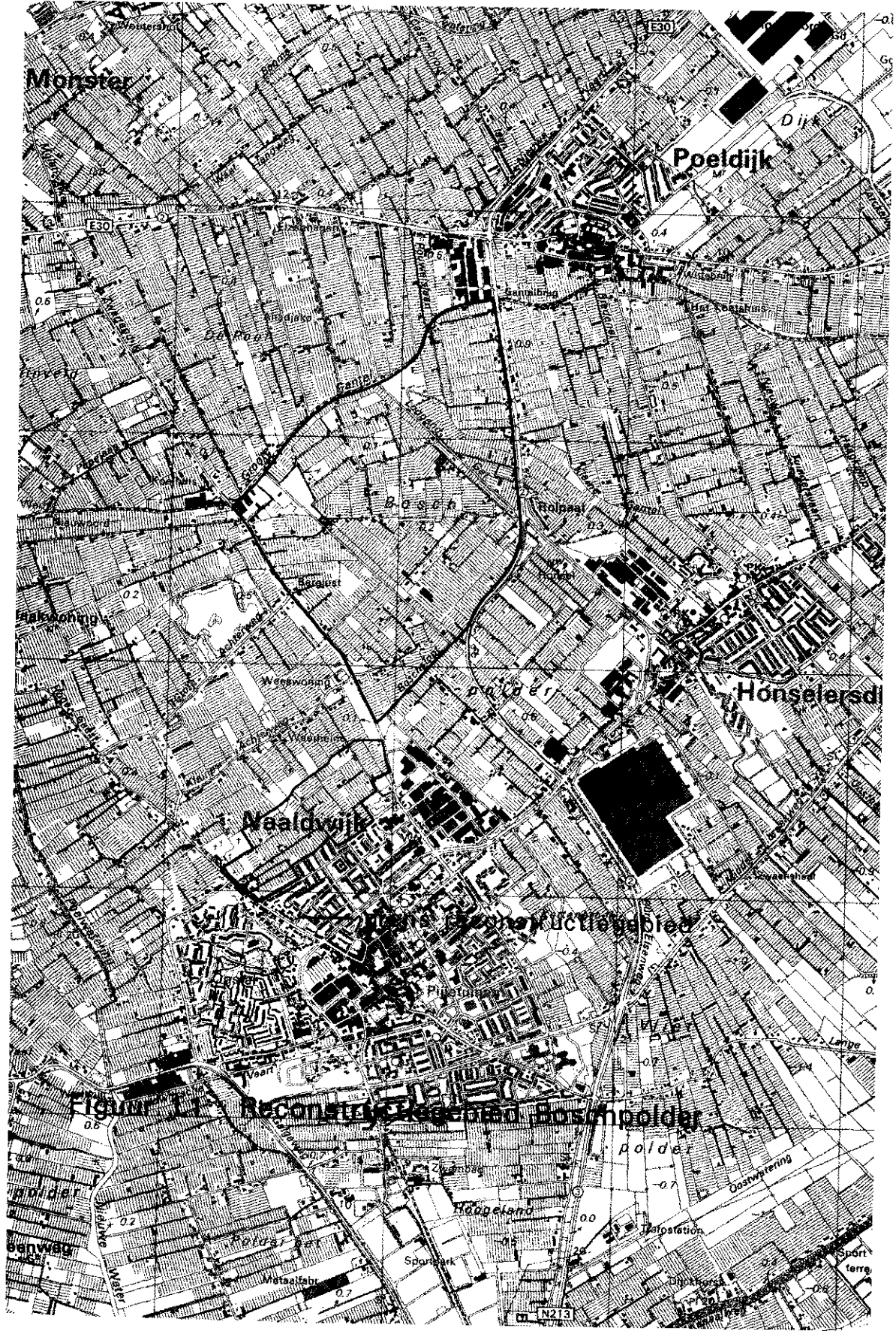
Het reconstructiegebied Boschpolder bestaat uit twee afzonderlijke gebieden. Het ene gebied (het grootste) ligt als een driehoek tussen Naaldwijk, Poeldijk en het kruispunt van de Grote Gantel met de Zwartendijk. Het andere gebied ligt direct ten noordwesten van Naaldwijk. De juiste begrenzing is aangegeven in figuur 1.1. Het gebied behoorde vroeger tot de jonge zeekleipolders. Door ophoging van de gronden met zand en/of zavel en door diepe grondbewerking, zijn diepe humushoudende gronden ontstaan (tuineerdgronden). Deze gronden zijn geschikt voor intensieve tuinbouw. Het verkavelingspatroon was oorspronkelijk blokvormig of met regelmatige stroken. Tegenwoordig is de perceelsvorm aan het tuinbouwgebruik aangepast. Doordat op de oude gedempte vaarwegen de huidige rijwegen zijn aangelegd, is de ontsluiting niet optimaal. Naast veel kronkelwegen komen er ook veel insteekwegen voor.

De totale oppervlakte van het gebied is circa 150 ha. In het reconstructiegebied bevonden zich in 1988 97 glastuinbouwbedrijven die in totaal 104 ha cultuurgrond (gemeten maat) in gebruik hadden. Van deze 104 ha was 92% met glas bedekt.

Bij dit onderzoek is gebruik gemaakt van de resultaten van de jaarlijkse landbouwtelling en wel voor 1983 en 1988. Naast deze gegevens, is gebruik gemaakt van de resultaten van een enquête onder de 97 glastuinders. Bij deze enquête wordt nader ingegaan op enkele technische gegevens van het glastuinbouwbedrijf. Het gaat hier bijvoorbeeld om de lengte en de breedte van de kavel met de grootste glasopstand, het bouwjaar van de kas, het al dan niet aanwezig zijn van een procescomputer etcetera. In bijlage 2 is het gehanteerde enquêteformulier weergegeven. De enquête is uitgevoerd door medewerkers van de Provinciale Afdeling Uitvoering Regelingen van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij in samenwerking met het Staringcentrum.

In afwijking van voorgaande verkenningen voor andere glastuinbouwgebieden is hier geen aanvullende inventarisatie door het LEI uitgevoerd. Dit houdt ten eerste in dat het niet mogelijk is een beeld te geven van de bedrijven die in de periode 1983-1988 zijn gestopt en ten tweede dat er geen aanpassing van de beroepsindeling heeft plaatsgehad.

De gegevens van Boschpolder zullen worden vergeleken met de situatie in het Zuidhollands Glasdistrict (ZHG; zie bijlage 1) en enkele RROG-gebieden waarvoor recentelijk een verkenning is geschreven. Het gaat hier om Albert van't Hartweg (Schrijver, 1989) en Nootdorp (Oudendag, 1990). Een vergelijking met glastuinbouwgebieden in de directe omgeving vindt plaats in het hoofdstuk over de toekomstmogelijkheden.

2. Bedrijfstype en grondgebruik

2.1 Bedrijfstype en aantal bedrijven

In Boschpolder waren in 1988 97 glastuinbouwbedrijven. Hier- van waren 90 bedrijven zowel in 1983 als in 1988 aanwezig. Van deze 90 bedrijven waren vier bedrijven wat betreft de produktie- omvang zo groot (meer dan 1900 sbe; zie bijlage 1) dat ze als een aparte categorie zijn opgenomen. Deze categorie wordt verder aan- gedeut met "grote bedrijven". De resterende 86 bedrijven worden aangeduid met "gecontinueerde bedrijven". In de periode 1983-1988 zijn er zeven bedrijven in het gebied bijgekomen. In vier geval- len ging het om bedrijven die in 1983 al bestonden maar hun pro- duktieomvang was kleiner dan 10 sbe zodat ze dat jaar niet in de meitelling waren opgenomen. Bij de overige drie bedrijven ging het in twee gevallen om een splitsing van een bestaand bedrijf en was in een geval sprake van nieuwvestiging. De zeven nieuwe be- drijven worden verder aangeduid met "nieuwe bedrijven".

Van de gecontinueerde bedrijven zijn vijf van bedrijfshoofd veranderd. In alle gevallen ging het om een overname door iemand buiten het gezin van het oorspronkelijke bedrijfshoofd.

In de glastuinbouw wordt een grote variëteit aan gewassen geteeld. Soms zijn bedrijven in een gewas gespecialiseerd, soms is de specialisatie minder groot en worden verschillende gewassen naast elkaar geteeld. De verschillende gewassen stellen verschil- lende eisen aan de bedrijfsvoering en de bedrijfsuitrusting. Van- daar dat ten behoeve van deze verkenning een bedrijfstype-inde- ling is opgesteld die meer gespecificeerd is dan in de tot nog toe geschreven verkenningen over RROG-gebieden.

De bedrijven in Boschpolder zijn in deze studie ingedeeld in bedrijfstypen op basis van de samenstelling van hun produktieom- vang (uitgedrukt in standaardbedrijfseenheden). Daarbij zijn drie criteria gebruikt. Het eerste criterium is het aandeel van de glastuinbouw in de totale produktieomvang. Dit moet minimaal 60% zijn. Het tweede criterium is de omvang van de belangrijkste teelt op een bedrijf. Wanneer een teelt op een bedrijf 60% of meer van de produktieomvang van de totale glastuinbouw beslaat, wordt het bedrijf naar die teelt ingedeeld. Het derde criterium heeft betrekking op het aantal bedrijven per onderscheiden type. Dit moet minimaal vijf zijn. Op grond daarvan zijn de bedrijven ingedeeld naar acht bedrijfstypen, namelijk fresiabedrijven, chrysantenbedrijven, snijbloem-I-bedrijven, snijbloem-II-bedrij- ven, pot- en perkplantenbedrijven, tomatenbedrijven, overige- groentebedrijven en overige bedrijven.

De snijbloembedrijven waren aanvankelijk ingedeeld in drie typen te weten, fresiabedrijven, chrysantenbedrijven en overige snijbloembedrijven. De overige categorie was zeer divers, niet

alleen naar teelt maar ook naar bedrijfsomvang. Mede daarom is deze categorie gesplitst in snijbloem-I- en snijbloem-II-bedrijven. De indeling vloeit voort uit de vraagstelling in de metelling. In de metelling worden een aantal snijbloemteelten onderscheiden en een categorie overige snijbloemen. De categorie snijbloem-II-bedrijven is gelijk aan de metellingscategorie overige snijbloemen. Onder de snijbloem-I-bedrijven vallen de in de metelling onderscheiden snijbloemteelten met uitzondering van de fresia's en de chrysanten. Het gaat bij de snijbloem-I-bedrijven om de volgende teelten: anjers, rozen, anthurium, streli-zia's, nerine's, gypsophila's en bouvardia's. Daarnaast zijn bij deze categorie de bloemwekerijgewassen en bedrijven met opkweekmateriaal opgenomen (zie bijlage 3).

Het aantal tomatenbedrijven is tussen 1983 en 1988 met 39% afgenomen (tabel 2.1). Daarnaast is er een toename van het aantal snijbloem-II-bedrijven. De drie bedrijven die in 1983 tot dit type behoorden, zijn naar een andere teelt overgegaan. De negen huidige snijbloem-II-bedrijven komen zowel uit de groente- als uit de bloementeelt.

Tabel 2.1 Aantallen bedrijven naar bedrijfstype in 1983 en 1988 voor de gecontinueerde, de toetredende en de grote bedrijven in Boschpolder

Van bedrijfs- type '83	Naar bedrijfstype 1988								
	fre- sia's	chry- sant	snij- I	snij- II	pot+ perk	to- maten	ov. grn.	ove bedr.	to- taal
Fresia's	11	-	1	1	1	-	-	-	14
Chrysanten	-	7	-	-	-	-	-	1	8
Snijbl.-I	-	-	9	3	-	-	1	2	15
Snijbl.-II	-	1	1	-	-	-	-	1	3
Pot + perkpl.	-	-	1	-	7	-	-	-	8
Tomaten	1	-	1	2	-	10	3	1	18
Ov. groente	1	-	-	-	-	-	7	-	8
Ov. bedrijven	-	-	-	3	-	1	3	5	12
Subtotaal	13	8	13	9	8	11	14	10	86
Toetreders	-	1	1	-	3	-	1	1	7
Grote bedr.	1	-	-	-	1	-	1	1	4
Totaal	14	9	14	9	12	11	16	12	97

De verschuivingen tussen de verschillende bedrijfstype zijn in het algemeen geen abrupte verschuivingen. Dat wil zeggen dat vaak een deel van het glasareaal nog wordt gebruikt voor de oorspronkelijke hoofdteelt.

2.2 Grondgebruik

De glastuinbouwbedrijven hadden in 1988 104 ha cultuurgrond in gebruik. Hiervan was 92% met glas bedekt. De bedrijven die zowel in 1983 als in 1988 bestonden (gecontinueerde en grote bedrijven), hadden in 1983 80 ha grond in gebruik met een glasbedekkingspercentage van 91%. In 1988 ging het om respectievelijk 82 ha met eveneens een glasbedekkingspercentage van 91%. Naast glastuinbouw lag in het gebied in 1988 nog 4 ha gras en 4 ha tuinbouw open grond. De helft van de tuinbouw open grond bevindt zich op de overige groentebedrijven. Het gras zit verspreid over alle bedrijfstypen. De togetreden bedrijven hebben naast hun teelt onder glas geen andere produktierichtingen. Van de hoeveelheid cultuurgrond werd in 1983 3% gepacht. In 1985 ging het om een krappe 1%.

Het totaal areaal glas op de gecontinueerde bedrijven is gestegen (tabel 2.2). Het areaal snijbloemen is met 11% toegenomen. Dit wordt veroorzaakt door de enorme groei bij de snijbloem-II-teelt. Het areaal chrysanten en snijbloemen-I neemt af. Het areaal glasgroente bleef ongeveer constant. Binnen deze groente-teelt waren er wel sterke verschuivingen. Zo daalde het areaal

Tabel 2.2 Oppervlakte van de teelten onder glas (are) voor de gecontinueerde, de togetreden en de grote bedrijven

Bedrijfstype	Areaal		Index 1988 (1983=100)*	
	gecontinueerd	toetreders+ grote bedr.		
	1983	1988		1988
Fresia's	1310	1360	400	104
Chrysanten	700	560	150	80
Snijbl.-I	1410	1230	275	87
Snijbl.-II	260	950	-	365
Totaal snijbl.	3680	4100	825	111
Tomaten	1880	1270	-	68
Overige groente	720	1250	360	174
Totaal groente	2600	2520	360	97
Pot + perkenpl.	520	690	375	133
Overig	400	130	620	33
Totaal	7200	7440	2180	104

*) De index van 1988 heeft alleen betrekking op het areaal van de gecontinueerde bedrijven.

areaal tomaten met 32% maar steeg het areaal overige groente.

Om te voorkomen dat individuele bedrijven herkenbaar zijn, zijn de toegetreden en de grote bedrijven tot een categorie samengevoegd in tabel 2.2. Vanwege dezelfde herkenbaarheid zijn voor de grote bedrijven niet de gegevens van 1983 in de tabel opgenomen.

Het gemiddeld areaal glas op de glasgroentebedrijven is sterk gegroeid in de afgelopen vijf jaar (tabel 2.3). Het areaal tomaten is dan wel met 32% afgenomen (tabel 2.2) maar het aantal tomatenbedrijven met 39%. Hieruit valt af te leiden dat het areaal glas op de tomatenbedrijven is toegenomen (tabel 2.3). Het gemiddeld areaal glas op de gecontinueerde bedrijven bedroeg in 1988 87 are. Dit is drie are meer dan in 1983. Het areaal glas op de toegetreden bedrijven was in 1988 gemiddeld 136 are en op de grote bedrijven 307 are.

Veertien tuinders die in beide jaren waren geregistreerd (gecontinueerde en grote bedrijven) hebben hun bedrijf met gemiddeld 42 are uitgebreid. Elf tuinders verkleinden hun areaal met 25 are.

Tabel 2.3 Areaal glas(are) naar bedrijfstype voor de gecontinueerde, de toegetreden en de grote bedrijven in Boschpolder voor 1983 en 1988

Bedrijfstype	Areaal			
	totaal		gemiddeld	
	1983	1988	1983	1988
Fresia's	1230	1240	88	95
Chrysanten	550	560	68	70
Snijbloem-I	1350	1200	90	93
Snijbloem-II	140	740	47	82
Pot- en perkplanten	640	650	80	81
Tomaten	1820	1260	101	115
Overige groente	470	1000	59	72
Overige bedrijven	990	790	83	79
Substotaal	7190	7440	84	87
Toetreders		950		136
Grote bedrijven	1170	1230	292	307
Totaal	8360	9620	93	100

In het gebied is er de afgelopen jaren een tendens dat de bedrijven meer gewassen tegelijk gaan telen. Zo heeft in 1983 82% van de bedrijven één gewas en 18% meer dan één gewas. In 1988 is van het areaal tomaten, 25% terug te vinden op de bedrijven die niet tot de tomatenbedrijven worden gerekend (tabel 2.4).

Tabel 2.4 *Percentage van de arealen die de verschillende teelten op het bijbehorende bedrijfstypen en op de andere bedrijven innemen in 1988 voor alle bedrijven*

Teelt	Eigen bedrijfstype	Ander bedrijfstype	Totaal
Fresia's	91	9	100
Chrysanten	92	8	100
Snijbloem-I	81	19	100
Snijbloem-II	76	24	100
Pot- en perkplanten	94	6	100
Tomaten	75	25	100
Overige groente	86	14	100
Overige gewassen	70	30	100

Tabel 2.5 *Bedrijven naar areaalgrootte (ha) en bedrijfstype in 1988*

Bedrijfstype	Glasareaal				
	minder dan 0,6	0,6- 1,0	1,0- 1,5	meer dan 1,5	to- taal
Fresia's	1	8	2	2	13
Chrysanten	2	6	-	-	8
Snijbloem-I	2	5	3	3	13
Snijbloem-II	3	3	3	-	9
Pot- en perkplanten	3	3	1	1	8
Tomaten	-	4	5	2	11
Overige groente	5	6	2	1	14
Overige bedrijven	6	1	1	2	10
Subtotaal	22	36	17	11	86
Toetreders	1	1	1	4	7
Grote bedrijven	-	-	-	4	4
Totaal	23	37	18	19	97

Voor de meeste teelten wordt tegenwoordig aangenomen dat tot een oppervlakte van 150 are er in principe schaalvoordelen zijn te halen. Dit is mogelijk door verlaging van de kosten. Boven deze 150 are nemen de voordelen af. Deze grens is sterk afhankelijk van de produktie-omstandigheden op de bedrijven, de specifieke teelten en van de ondernemerskwaliteiten. In Boschpolder zijn volgens de norm van 150 are, op 80% van de bedrijven nog schaalvoordelen te halen (tabel 2.5). Dit is gelijk aan de situatie in het Zuidhollands Glasdistrict.

3. Arbeidsbezetting, leeftijd bedrijfshoofd en opvolgingssituatie

3.1 Arbeidsbezetting

In totaal werkten er in 1988 437 personen op de bedrijven in Boschpolder. Hiervan waren 370 arbeidskrachten 20 uur of meer per week werkzaam. Krap 55% van de arbeidskrachten waren gezinsarbeidskrachten.

Afgezien van losse, niet geregistreeerde arbeidskrachten is 10% een eenmansbedrijf, 23% een tweemansbedrijf en 20% een driemansbedrijf in 1988. Op 46% van de bedrijven werken vier of meer arbeidskrachten. Vergelijken met het RROG-gebied Nootdorp is het aantal arbeidskrachten per bedrijf in Boschpolder laag. In Nootdorp werken op 67% van de bedrijven vier of meer arbeidskrachten. In Albert van't Hartweg komt het aantal meewerkenden redelijk overeen met Boschpolder evenals in het Zuidhollands Glasdistrict (44%).

Tabel 3.1 Het aantal en soort arbeidskrachten op de gecontinueerde bedrijven en het aantal arbeidskrachten op de toetreders en de grote bedrijven

Type arbeidskracht	1983		1988	
	minder dan 20 uur	meer dan 20 uur	minder dan 20 uur	meer dan 20 uur
Bedrijfshoofden	1	103	1	102
Echtgenoten	19	43	27	37
Kinderen	3	9	-	13
Overige familie	-	-	-	1
Vreemd regelmatig	3	81	6	116
Vreemd niet regelm. *)	36		27	
Subtotaal	62	236	61	269
Toetreders			1	52
Grote bedrijven	1	85	-	54
Totaal	63	321	62	375

*) Vreemde niet regelmatige arbeidskrachten zijn niet verdeeld naar minder en meer dan 20 uur per week werken. Omdat het niet om veel arbeid gaat, is er vanuit gegaan dat ze gemiddeld minder dan 20 uur per week werkzaam zijn.

De arbeidskrachten bij de categorie grote en de toegetreden bedrijven zijn vrijwel allemaal vreemde regelmatig meewerkende arbeidskrachten. Opvallend is de afname van het aantal arbeidskrachten bij de categorie grote bedrijven. Deze daling in arbeidskrachten vond op alle vier bedrijven plaats en ging niet samen met een inkrimping van het areaal en/of verandering van teelt.

Omdat het aantal gewerkte uren per arbeidskracht nogal kan variëren, kan de hoeveelheid geleverde arbeid beter uitgedrukt worden in arbeidsjaareenheden (aje; bijlage 1). Door alle geleverde arbeid per arbeidskracht uit te drukken in uren en deze te sommeren, kan het aantal aje per bedrijf uitgerekend worden. Het aantal aje per bedrijf in Boschpolder is in de periode 1983-1988 gestegen van 3,7 naar 3,9. Op de gecontinueerde bedrijven steeg het aantal aje van 2,9 naar 3,1. Vergeleken met de situatie in het Zuidhollands Glasdistrict is de hoeveelheid arbeid per bedrijf nogal laag. In het Zuidhollands Glasdistrict steeg het aantal aje op de gecontinueerde bedrijven van 3,8 naar 4,0.

Tabel 3.2 Het gemiddeld aantal aje op de gecontinueerde, de toegetreden en de grote bedrijven voor 1983 en 1988. Voor de gecontinueerde bedrijven zijn de aje onderscheiden naar bedrijfstype

Bedrijfstype	1983		1988	
	aantal bedrijven	aje	aantal bedrijven	aje
Fresia's	14	3,6	13	3,0
Chrysanten	8	2,0	8	2,3
Snijbloem-I	15	3,1	13	3,5
Snijbloem-II	3	1,4	9	3,2
Pot- en perkplanten	8	3,9	8	3,8
Tomaten	18	3,0	11	4,1
Overige groente	8	1,9	14	2,0
Overige bedrijven	12	2,8	10	2,9
Subtotaal	86	2,9	86	3,1
Toetreders			7	6,7
Grote bedrijven	4	21,1	4	16,1
Totaal	90	3,7	97	3,9

3.2 Leeftijd bedrijfshoofd en opvolging

De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden in de Boschpolder (tabel 3.1) wijkt niet echt af van de situatie in het Zuidhollands Glasdistrict. Hier is 27% jonger dan 40 jaar, 28% tussen de 40 en 50 jaar, 28% tussen de 50 en 60 en 16% ouder dan 60 jaar. In het Zuidhollands Glasdistrict zijn er dus wel iets meer jongere bedrijfshoofden en minder oudere.

Tabel 3.3 De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden met en zonder opvolger voor de gecontinueerde bedrijven

Leeftijd	Bedrijfshoofden				Bedrijfshoofden 50 jaar en ouder	
	1983		1988			
	aantal	%	aantal	%	wel	geen
< 40	28	33	21	24		
40-50	28	33	25	29		
50-60	21	24	23	27	8	15
>= 60	9	10	17	20	9	8
Totaal	86	100	86	100	17	23

De gemiddelde leeftijd in 1983 is 45 jaar. In 1988 is dit 48 jaar. De bedrijfshoofden van de bedrijven die in de periode 1983-1988 toegetreden zijn, zijn in 1988 gemiddeld 45 jaar. Van de grote bedrijven is de gemiddelde leeftijd 54 jaar. Van twee grote bedrijven is het bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar maar heeft deze geen opvolger.

Het opvolgingspercentage in de Boschpolder is gelijk aan de situatie in het RROG-gebied Nootdorp, namelijk 43%. In het Zuidhollands Glasdistrict ligt het opvolgingspercentage ook rond deze waarde, namelijk 53%. Van de opvolgers in Boschpolder werken veertien op het eigen bedrijf, zijn twee studerend en is een werkzaam op een ander bedrijf. Relatief worden de meeste opvolgers aangetroffen op de grotere bedrijven (tabel 3.4).

**Tabel 3.4 Procentuele verdeling van de bedrijven met bedrijfs-
hoofd van 50 jaar of ouder met een opvolger en zonder
opvolger naar het areaal glas (in ha)**

Areaal glas	Met opvolger		Zonder opvolger	
	aantal	%	aantal	%
< 0,6	-	-	16	72
0,6 - 1,0	7	41	4	18
1,0 - 1,5	6	35	2	9
> = 1,5	4	24	1	1
Totaal	17	100	23	100

4. Produktie-omstandigheden

4.1 Inleiding

Om enig inzicht te krijgen in de produktie-omstandigheden op de bedrijven en de daarmee samenhangende reconstructiebehoefte, zijn een aantal gegevens over de produktie-omstandigheden verzameld. Deze inventarisatie is uitgevoerd in 1988 door de Provinciale Afdeling Uitvoering Regelingen van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij in samenwerking met het Staringcentrum. In dit hoofdstuk worden de produktie-omstandigheden zoals leeftijd van de kas en de kavelbreedte, gerelateerd aan enkele relevante bedrijfskenmerken om zo een indruk te krijgen van de continuatiemogelijkheden van de bedrijven in dit gebied. Het gaat bij de bedrijfskenmerken om de bedrijfsoppervlakte, het bedrijfstype, de leeftijd van het bedrijfshoofd en de eventuele aanwezigheid van een opvolger.

In verband met het relatief kleine aantal bedrijven in deze studie, is het niet mogelijk groepen bedrijven te onderscheiden op basis van een combinatie van deze vijf kenmerken. Het aantal bedrijven per subgroep zou dan te klein zijn voor een betrouwbaar beeld. Daarom is gekozen voor een selectie van de produktie-omstandigheden naar de afzonderlijke kenmerken.

4.2 Verkavelingssituatie en uitbreidingsmogelijkheden

Voor de bedrijven is het in verband met een efficiëntere arbeidsbenutting, van belang dat alle grond zoveel mogelijk op een plek geconcentreerd is. Daarnaast is het van belang dat de huiskavel niet te klein is en eventueel ruimte biedt voor uitbreiding van het areaal glas. Ook de perceelsvorm is een belangrijk gegeven. De produktiviteit van de ingezette arbeid, energie en kapitaal is per m² glasoppervlak hoger naarmate het bedrijf groter en de perceelsvorm gunstiger is (dit geldt tot 150 are glas). Een goede verhouding van een glasperceel is in veel gevallen 1,1. Dit hangt echter wel van de teelten af. Voordelen van de meer vierkante vorm van glaspercelen zijn onder andere lagere bouwkosten, efficiëntere benutting van de beteelbare grond en besparing op intern transport.

In Boschpolder varieert het aantal kavels per bedrijf van een op de gecontinueerde bedrijven tot twee op enkele toegetreden en grote bedrijven. Het gemiddeld aantal kavels in Boschpolder is 1,1. Dit wijkt niet af van het aantal kavels per bedrijf in het Zuidhollands Glasdistrict en in Nootdorp. Op 74% van de bedrijven zijn nauwelijks uitbreidingsmogelijkheden (<10 are), 13% kan tot 30 are uitbreiden en nog eens 13% met meer dan 30 are. Deze

uitbreidingsmogelijkheden zijn geringer dan in Nootdorp (35% met uitbreidingsmogelijkheden van 10 are en meer)(Oudendag, 1989) en nog veel geringer vergeleken bij Albert van 't Hartweg (Schrijver, 1989). Hier heeft 50% van de bedrijven uitbreidingsmogelijkheden van 10 are en meer. De toegetreden bedrijven hebben vrijwel geen uitbreidingsmogelijkheden (tabel 4.1).

Tabel 4.1 Aantallen bedrijven naar uitbreidingsmogelijkheden op de gecontinueerde, de toegetreden en de grote bedrijven

	Uitbreidingsmogelijkheden (m2)				
	0	0-1000	1000-3000	>=3000	totaal
Gecontinueerd	55	9	11	11	86
Toegetreden	6	-	-	1	7
Grote bedrijven	2	1	-	1	4
Totaal	63	10	11	13	97

In Boschpolder is de gemiddelde lengte/breedte verhouding van de kavel met de grootste glasopstand 2.2:1. Bij de fresiabe-drijven, de overige bedrijven en de bedrijven met pot- en perkplanten is deze verhouding het gunstigst, namelijk 1.8:1. Opmerkelijk hierbij is dat de pot- en perkplantenbedrijven en de overige bedrijven relatief kleine bedrijven zijn. De gemiddelde lengte/breedte verhouding op de toegetreden bedrijven is eveneens 2.2:1 (175m:80m). De grote bedrijven hebben de gunstigste lengte/breedte verhouding, namelijk 1.4:1 (272m:197m).

Bedrijven die een kas hebben die smaller is dan 60 meter, hebben weinig toekomstperspectief (Consulentschap Tuinbouw). In Boschpolder heeft 24% van de bedrijven een kavel die smaller is dan 60 meter (tabel 4.2). De situatie is minder ongunstig dan in Nootdorp waar het om 41% van de bedrijven gaat. Van de bedrijven in Boschpolder met een kavel die smaller is dan 60 meter, heeft 63% geen uitbreidingsmogelijkheden. Uitbreiden heeft hier ook alleen maar zin als dat in de breedte kan. Van de bedrijven met een kavelbreedte tussen de 80 en de 100 meter, heeft 80% geen uitbreidingsmogelijkheden meer.

Tabel 4.2 *Overzicht van de procentuele verdeling van de bedrijven naar de breedte van de grootste kavel met glas (m) en per areaal glas (ha), bedrijfstype en leeftijd bedrijfshoofd voor alle bedrijven in Boschpolder in 1988*

	Totaal aantal bedrij- ven	Waarvan met kavelbreedte ...m				totaal
		minder dan 60	60- 80	80- 100	meer dan 100	

Areaal:						
- < 0,6	24	38	38	17	7	100
- 0,6-1,0	37	30	22	27	21	100
- 1,0-1,5	20	10	30	30	30	100
- >=1,5	16	7	31	31	31	100

Bedrijfstype:						
- fresia's	14	21	7	29	43	100
- chrysanten	9	22	44	22	12	100
- snijbl.-I-bedr.	14	21	36	29	14	100
- snijbl.-II-bedr.	9	-	33	56	11	100
- pot- en perkpl.	11	33	26	8	33	100
- tomaten	16	18	9	36	36	100
- ov. groentebedr.	12	38	38	13	12	100
- ov. bedrijven	12	25	42	25	8	100

Leeftijd en op- volging:						
- < 50 jaar	53	25	28	30	17	100
- >=50 jaar						
met opvolger	18	22	28	17	33	100
geen opvolger	26	23	31	23	23	100

Totaal	97	23	29	26	22	100

4.3 Leeftijd van de kassen

De resultaten in de glastuinbouw worden bepaald door de leeftijd van de kassen. Hoe jonger een kas des te efficiënter de produktiemiddelen arbeid, energie en kapitaal doorgaans aangewend kunnen worden. Daarnaast is bij meer recent gebouwde kassen de lichtinval groter, hetgeen opbrengst verhogend werkt. In Boschpolder heeft ruim 50% een kas die na 1977 is gebouwd. Vierentwintig procent van de kassen is ouder dan 15 jaar (tabel 4.3). De leeftijd van de kassen in Boschpolder wijkt niet duidelijk af van die in Nootdorp en Albert van't Hartweg. Jonge kassen komen vooral voor bij tomatenbedrijven, bij de grotere bedrijven en bij bedrijven met een bedrijfshoofd jonger dan 50 jaar. Van de toege-

treden bedrijven heeft het overgrote deel een kas die na 1978 gebouwd is. De leeftijd van de kas op de grote bedrijven ligt globaal tussen de 10 en de 15 jaar.

Tabel 4.3 *Procentuele verdeling van de bedrijven naar bouwjaar van de glasopstanden per areaal glas (ha), bedrijfstype en leeftijd van het bedrijfshoofd voor alle bedrijven in Boschpolder in 1988*

	Totaal aantal bedrij- ven	Waarvan met bouwjaar voor 1973	grootste 1973- 1978	glasopstand 1978- 1983	1983 en later	totaal
Areaal glas:						
- < 0,6	24	46	29	8	17	100
- 0,6-1,0	37	23	19	35	24	100
- 1,0-1,5	20	11	22	39	28	100
- >=1,5	16	11	28	33	28	100
Bedrijfstype:						
- fresia's	14	21	29	43	7	100
- chrysanten	9	22	11	43	22	100
- snijbl.-I-bedr.	14	29	21	29	21	100
- snijbl.-II-bedr.	9	22	22	34	22	100
- pot- + perkpl.	11	25	33	-	42	100
- tomaten	16	-	19	64	19	100
- ov. groentebedr.	12	25	31	13	31	100
- ov. bedrijven	12	42	17	17	24	100
Leeftijd en opvolging:						
- < 50 jaar	53	17	15	36	32	100
- >=50 jaar						
met opvolger	18	28	22	33	17	100
geen opvolger	26	34	42	12	12	100
Totaal	97	24	24	29	23	100

4.4 Substraatteelt, watervoorziening en klimaatbeheersing

Bij substraatteelt is de teeltmethode ontkoppeld van de grond. De plant is niet meer in de grond zelf geworteld. De resultaten van de teelt zijn dus onafhankelijk van de toestand van de bodem. Er is een meer nauwkeurige afstemming van water en voedingsstoffen op de behoefte van het gewas mogelijk. Dit geeft nieuwe mogelijkheden en hogere gewasopbrengsten. Substraatteelt is vooral toepasbaar bij de teelt van tomaten, komkommers en

overige groenten. Substraatteelt heeft in de snijbloemeteelt nog niet zo'n opgang gemaakt. Op 16% van de bedrijven in Boschpolder wordt gebruik gemaakt van substraatteelt. Dit varieert van 0% op de fresia- en chrysantbedrijven tot 73% op de tomatenbedrijven. Op 36% van de glasgroentebedrijven (inclusief tomaten) wordt substraatteelt toegepast. Vergeleken bij Albert van 't Hartweg en Nootdorp is dit erg weinig (60% respectievelijk 74%). Op de toegetreden en de grote bedrijven wordt geen gebruik gemaakt van substraatteelt.

Tabel 4.4 Overzicht van de procentuele verdeling van het aantal bedrijven naar produktiesituatie en oppervlakte glas (ha), bedrijfstype en leeftijd van het bedrijfshoofd voor bedrijven in Boschpolder

	Watervoorziening				Sub- straat- teelt	Proces computer
	opper- vlakte water	water- bassins	overig	totaal		

Areaal glas:						
- < 0,6	79	13	8	100	8	21
- 0,6-1,0	89	3	8	100	5	76
- 1,0-1,5	55	15	30	100	35	90
- >=1,5	56	19	25	100	31	88

Bedrijfstype						
- fresia's	100	-	-	100	-	79
- chrysanten	100	-	-	100	-	78
- snijbl.-I-bedr.	79	21	-	100	14	79
- snijbl.-II-bedr.	89	11	-	100	11	56
- pot- + perkpl.	17	25	58	100	25	75
- tomaten	27	18	55	100	73	91
- ov. groentebedr.	81	6	13	100	13	50
- ov. bedrijven	100	-	-	100	-	33

Leeftijd en op- volging:						
- < 50 jaar	68	11	21	100	23	83
- >=50 jaar						
met opvolger	78	5	17	100	17	67
geen opvolger	85	12	3	100	4	35

Totaal	75	10	15	100	16	67

Voor substraatteelt is een goede waterkwaliteit noodzakelijk, met andere woorden er kan geen gebruik van oppervlaktewater worden gemaakt. Op vrijwel alle bedrijven in Boschpolder die op

substraat telen, wordt dan ook gebruik gemaakt van water afkomstig uit watersilo's, waterbassins en andere. Een verklaring voor de geringe toepassing van substraatteelt is dat in Boschpolder geen gebruik van leidingwater en/of grondwater kan worden gemaakt omdat beiden te zout zijn. Er is verder weinig ruimte voor waterbassins/watersilo's. Hierdoor is er een tekort aan water met een geschikte kwaliteit voor substraatteelt.

Op 67% van de bedrijven wordt gebruik gemaakt van een procescomputer ten behoeve van het regelen van het klimaat. Een procescomputer komt vaak voor op de grotere bedrijven, de tomatenbedrijven en de bedrijven met een bedrijfshoofd dat jonger dan 50 jaar is. Achtergebleven in de ontwikkelingen zijn de bedrijven zonder opvolger, de kleine bedrijven en het bedrijfstype overige bedrijven.

4.5 Moderniteit

Zoals hiervoor reeds is aangegeven, is het toekomstperspectief van de bedrijven onder meer afhankelijk van de kwaliteit van de produktie-omstandigheden. In het voorgaande zijn een aantal aspecten belicht. Voor een "overall beeld" zijn de bedrijven ingedeeld naar moderniteit. Voor de indeling van de bedrijven naar moderniteit zijn criteria nodig. In eerste instantie valt te denken aan de leeftijd van de kas. Hoe jonger de kas des te groter is de kans dat hij een gunstige lengte/breedte verhouding heeft en van de modernste snufjes is voorzien (procescomputer, substraatteelt, etc.). Echter, bij bepaalde teelten wordt substraatteelt nog niet toegepast en ook al wordt er een nieuwe kas gebouwd, een ongunstige perceelsvorm blijft een ongunstige perceelsvorm. Er zijn dus meer factoren die de moderniteit bepalen. Op grond van de beschikbare gegevens, zijn de volgende indelingscriteria gebruikt:

- een bedrijf is modern als de grootste glasopstand na 1979 is gebouwd, er een procescomputer aanwezig is en zover het om een groentebedrijf gaat, er op substraat wordt geteeld;
- een bedrijf is redelijk modern als aan de criteria van modern wordt voldaan maar de kas voor 1980 gebouwd is;
- een bedrijf is verouderd als niet aan bovenstaande criteria is voldaan.

In Boschpolder is 25% van de bedrijven modern te noemen en 41% verouderd. Vergeleken met Nootdorp is hier sprake van een achterstandssituatie. Hier was 28% van de bedrijven modern en slechts 25% van de bedrijven verouderd. De moderne bedrijven zijn vooral te vinden bij de tomatenbedrijven, de grotere bedrijven en de bedrijven met een bedrijfshoofd dat jonger dan 50 jaar is. Van de toegetrede bedrijven is één modern, van de grote bedrijven geen één.

Tabel 4.5 Overzicht van de bedrijven naar moderniteit (%) en areaalgrootte (ha), bedrijfstype, leeftijd en opvolging

	Totaal aantal bedrijven	Kwalificatie naar moderniteit			
		modern	redelijk	verouderd	totaal
Areaal glas:					
- < 0,6	24	8	13	79	100
- 0,6-1,0	37	30	35	35	100
- 1,0-1,5	20	40	45	15	100
- >=1,5	16	19	62	19	100
Bedrijfstype:					
- fresia's	14	29	50	21	100
- chrysanten	9	22	56	22	100
- snijbl.-I-bedr.	14	36	43	21	100
- snijbl.-II-bedr.	33	22	45	100	
- pot- + perkpl.	11	33	27	40	100
- tomaten	16	45	13	42	100
- ov. groente	12	-	42	58	100
- ov. bedrijven	12	8	25	67	100
Leeftijd en op- volging:					
- < 50 jaar	53	40	32	28	100
- >=50 jaar					
met opvolger	18	11	50	39	100
zonder opvolger	26	4	27	69	100
Totaal	97	25	34	41	100

5. Inkomenssituatie

5.1 Produktieomvang

De productieomvang van een bedrijf kan gemeten worden in standaardbedrijfseenheden (sbe; zie bijlage 1). Het aantal sbe is een maat voor de netto-toegevoegde waarde die onder genormaliseerde omstandigheden zou kunnen worden gerealiseerd. Wanneer de hoeveelheid sbe per produktierichting bekend is, geeft dit ook inzicht in de relatieve betekenis van de verschillende produktierichtingen. Per bedrijf vormt het aantal sbe een maatstaf voor de productiecapaciteit en daarmee de inkomenscapaciteit.

Op de glastuinbouwbedrijven in Boschpolder, neemt de glastuinbouwtaak 99,6% van de totale productiecapaciteit voor zijn rekening in 1988. Tussen 1983 en 1988 is de gemiddelde glastuinbouwproductie op de gecontinueerde bedrijven met 13% gestegen (tabel 5.1).

Tabel 5.1 Aantal sbe per bedrijf voor 1983 en 1988 en aantal bedrijven naar sbe-klasse voor 1988 voor alle bedrijven in Boschpolder

Bedrijfs- type	Aant.sbe gem.		Aantal bedrijven met ... sbe in 1988				
	1983	1988	<250	250-450	450-650	650-1050	>=1050
Fresia's	365	455	-	8	3	2	-
Chrysanten	255	330	2	6	-	-	-
Snijbl.-I	375	465	2	6	-	5	-
Snijbl.-II	170	300	4	3	2	-	-
Pot- + perkpl.	405	540	1	3	2	2	-
Tomaten	380	450	-	5	5	1	-
Ov. groente	160	220	9	3	2	-	-
Ov. bedrijven	300	305	6	2	-	2	-
Subtotaal	330	380	24	36	14	12	-
Toetreders		600	3	-	1	2	1
Grote bedr.	2160	2195	-	-	-	-	4
Totaal	410	470	27	36	15	14	5

De grootste groei in de productieomvang, vond plaats op de snijbloem-II-bedrijven, namelijk een toename van 45%. De overige-groentebedrijven en de bedrijven in de categorie overige bedrijven blijven nogal achter in het aantal sbe.

5.2 Inkomenssituatie

Van de bedrijven die bij dit onderzoek betrokken zijn, zijn geen bedrijfseconomische gegevens beschikbaar. Om toch inzicht te krijgen in de inkomenssituatie van de tuinbouw in het reconstructiegebied Boschpolder, is gebruik gemaakt van de beschikbare gegevens van de bedrijven uit het LEI-boekhoudnet. Deze hebben betrekking op de boekjaren 1985 tot en met 1987.

De inkomenssituatie wordt in deze paragraaf uitgedrukt in arbeidsopbrengst (bijlage 1) en arbeidsopbrengst per sbe. De tuinbouwbedrijven in het boekhoudnet zijn ingedeeld naar de bedrijfstypen die in Boschpolder zijn onderscheiden. Per bedrijfstype is het aantal sbe en de arbeidsopbrengst per sbe uit het boekhoudnet berekend voor Nederland voor alle drie jaren (tabel 5.2). Over deze drie jaren is per bedrijfstype de gemiddelde arbeidsopbrengst bepaald. Aan de hand van dit gemiddelde en het gemiddeld aantal sbe per bedrijf per bedrijfstype in Boschpolder, is de arbeidsopbrengst op de bedrijven in Boschpolder geschat (tabel 5.3). Bij de interpretatie van de cijfers moet worden bedacht dat het gaat om gemiddelde genormeerde bedragen. De situatie in het studiegebied kan bijvoorbeeld door specifieke teelten, teeltomstandigheden en wijze van financieren, afwijken van het gemiddelde beeld van de rest van Nederland. Zo bestaan in Boschpolder de categorie overige-groentebedrijven voor de helft uit bedrijven met onverwarmde teelt. De bedrijven die uit het boekhoudnet geselecteerd zijn, hebben verwarmde teelten. Ook de categorie overige bedrijven in Boschpolder komt niet geheel overeen met de samenstelling van de bedrijven uit het boekhoudnet. In Boschpolder gaat het bij deze categorie om een samenraapsel van fruitbedrijven, bedrijven met opkweekmateriaal, bedrijven met 60% of meer snijbloemen maar zonder specialisatie in een gewas. De

Tabel 5.2 De arbeidsopbrengst per sbe naar bedrijfstype voor de bedrijven uit het LEI-boekhoudnet voor 1985, 1986 en 1987 en het gewogen gemiddelde voor de drie jaren in guldens

Bedrijfstype	1985	1986	1987	Gemiddeld
Fresia's	387	424	591	466
Chrysanten	373	380	509	433
Snijbloem-I	323	367	490	395
Snijbloem-II	334	145	363	304
Pot- + perkplanten	587	577	559	573
Tomaten	317	308	549	395
Overige groenten	378	350	558	421
Overige bedrijven	345	325	345	338

Bron: LEI-boekhoudnet.

bedrijven uit het boekhoudnet zijn vooral bedrijven waarvan de belangrijkste teelt 50 tot 60% van hun produktie uitmaakt (voor een overzicht van de samenstelling van de groepen wordt verwezen naar bijlage 3). Verder blijkt dat de arbeidsopbrengst per sbe op de bedrijven uit het boekhoudnet in de afgelopen jaren is toegenomen (tabel 5.2). Deze trend zal zich waarschijnlijk voortzetten in 1988, zodat door uit te gaan van de gemiddelde situatie over 1985 tot en met 1987, de arbeidsopbrengst voor 1988 waarschijnlijk onderschat wordt.

De totale arbeidsopbrengst in het gebied in 1988, dat is het totale inkomen verkregen uit ingezette arbeid, wordt geraamd op ruim 17 miljoen gulden (tabel 5.3). De berekende arbeidsopbrengst naar bedrijfstype varieert van f 90.000,- op een snijbloem-II-bedrijf tot f 308.400,- op een pot- en perkplantenbedrijf (tabel 5.3). De inkomenssituatie op de bedrijven wordt mede bepaald door de arbeidsbezetting. De arbeidsopbrengst per aje varieert van f 28.000,- op een snijbloem-II-bedrijf tot f 82.000,- op een pot- en perkplantenbedrijf. Hierbij is geen rekening gehouden met niet-geregistreeerde arbeidskrachten. Ter vergelijking: de CAO-loonkosten voor een werknemer met een minimumloon bedroeg in 1988 circa f 35.000,- per jaar. Op negen bedrijven, is de produktieomvang waarschijnlijk te klein om voor de aanwezige arbeidskrachten een inkomen te realiseren dat hoger is dan het minimumloon. Op deze bedrijven werken in totaal dertien arbeidskrachten.

Tabel 5.3 Bedrijven en arbeidskrachten naar bedrijfstype en geschatte arbeidsopbrengst per arbeids-
jaareenheid

Bedrijfstype/ arbeidsopbrengst in guldens	Aantal bedrij- ven	Aantal arbeids- krachten	Totaal a/e	Arbeidsopbrengst	
				per a/e	per bedrijf
		----- regelmatic overig meer dan 20 uur			
Freslabedrijven	13	57	39	70.400	211.200
Chrysantbedrijven	8	18	18	63.800	143.600
Snijbl.-I-bedrijven	13	45	45	53.000	183.700
Snijbl.-II-bedrijven	9	24	29	28.000	90.200
Pot- en perkplanten	8	30	30	82.200	308.400
Tomatenbedrijven	11	42	46	42.700	178.800
Overige groente	14	28	29	45.000	93.300
Overige bedrijven	10	25	29	35.500	103.000
Subtotaal:					
- tot 35000	8	9	10	16.200	20.200
- boven 35000	78	260	255	53.700	175.600
Totaal	85	269	265	52.300	161.200
Toegetreden bedrijven	7	53	49	37.700	263.500
Grote bedrijven	4	54	53	74.200	982.200
Totaal:					
- tot 35000	9	11	11	16.800	20.500
- boven 35000	88	366	356	48.600	200.500
- totaal	97	377	367	47.600	180.300

6. Toekomstige ontwikkeling zonder reconstructie

In dit hoofdstuk staat de ontwikkeling van de tuinbouw in het reconstructiegebied Boschpolder centraal. Het gaat hierbij om de ontwikkeling in de komende tien jaar waarbij geen rekening gehouden wordt met het feit dat het gebied nu onder de reconstructieregeling valt. Toch kunnen niet zonder meer alle trends uit het verleden doorgetrokken worden. Vooral niet omdat het om een beperkt aantal bedrijven gaat en daardoor de ontwikkeling van enkele bedrijven al van grote invloed is op de totale ontwikkeling. Daarnaast kunnen zich in de toekomst even als in het verleden, onvoorziene ontwikkelingen voordoen. Bijvoorbeeld schommelingen in de gasprijs, nieuwe teelttechnieken en veranderende marktomstandigheden.

Voor zowel de glasgroenten-, de snijbloemen- en de pot- en perkplantenteelt wordt een produktiestijging per m² verwacht. Ook de vraag naar deze produkten zal toenemen. Dit zal voornamelijk door een vergroting van de export naar nieuwe afzetgebieden, gerealiseerd worden.

De groei in de glasgroententeelt zal in vergelijking met de groei in andere teelten, het laagst zijn. Er zullen verschuivingen optreden in de soorten groente die verbouwd worden. Zo zal meer het accent komen te liggen op de teelt van paprika's, aubergines en courgettes. Een andere verschuiving die in de glasgroententeelt zal optreden is de overgang van onverwarmde naar verwarmde teelt.

De teelt van pot- en perkplanten zal gezien de nog steeds gunstige rentabiliteit per m² nog licht toenemen. In de snijbloemententeelt wordt een redelijke areaalsontwikkeling verwacht. Dit wordt mede veroorzaakt door een overgang van de glasgroente naar de glasbloemententeelt.

De tuinbouw in Boschpolder wordt gekenmerkt door een hoeveelheid aan teelten. De teelt van snijbloemen is het belangrijkste (ruim 55% van het areaal) en is tussen 1983 en 1988 op de gecontinueerde bedrijven met 11% toegenomen. Het areaal glasgroente is vrijwel constant gebleven. Wel trad er een verschuiving op in het geteelde gewas. De tomatenteelt nam af; daarentegen steeg het areaal paprika en overige groente (geen komkommers). De pot- en perkplantenteelt is mede gezien de gunstige rentabiliteit per m² groeiende.

De bedrijven in Boschpolder zijn relatief klein en smal. Er zijn weinig mogelijkheden tot uitbreiden. Op de tomatenbedrijven in Boschpolder zijn de produktie-omstandigheden relatief nog het gunstigst. Let wel: deze sector heeft het hoogste percentage moderne bedrijven maar er zijn daarnaast vrijwel evenveel verouder-

de bedrijven in deze sector. Sombarder ziet het eruit voor de overige-groente- en overige bedrijven. Hier is ruim 50% tot 67% van de bedrijven verouderd.

In de toekomst zullen investeringen moeten worden gedaan in verband met de toenemende milieueisen van de overheid. Het gebruik van bestrijdingsmiddelen en het lozen ervan zal aan banden gelegd worden. Hierdoor zullen voorzieningen als wateropslag en recirculatiesystemen zullen moeten worden aangeschaft. Om deze investeringen rendabel te maken zal veelal ook geïnvesteerd moeten worden in het vergroten van het areaal glas. In de snijbloem-sector en bij de tomatenteelt kan 20% van de bedrijven nog uitbreiden; bij de pot- en perkplantenbedrijven nog ruim 40%.

In de directe omgeving van het reconstructiegebied Boschpolder liggen drie andere RROG-gebieden (bijlage 1) waar reeds een verkenning over verscheen. Het gaat om Poeldijkse Pad (Heeres, 1986), Boomawatering (Van der Ploeg, 1986) en Broekpolders (Van der Ploeg, 1987). Omdat deze verkenningen al enkele jaren geleden geschreven zijn en wat betreft de opzet afwijken van deze verkenning, is het moeilijk Boschpolder met deze gebieden te vergelijken. Wel kan globaal iets over de verschillen en overeenkomsten gezegd worden. De bedrijven in Boschpolder hebben gemiddeld het kleinste areaal glas. Daarentegen lijken de produktie-omstandigheden op de bedrijven in Boschpolder het meest gunstig. Zo heeft 22% van de bedrijven een kavel die breder is dan 100 meter tegen 9% van de bedrijven in Poeldijkse Pad en 13% van de bedrijven in Boomawatering en Broekpolders. Het aantal bedrijven in Boschpolder met een kavel die smaller is dan 60 meter is zo'n 20%. In Poeldijkse Pad gaat het om meer dan 60% van de bedrijven en in Boomawatering en Broekpolders om een ruime 30%. Ook de leeftijd van de kassen in Boschpolder is gemiddeld lager. Dit beeld kan echter vertekend zijn vanwege het tijdsverloop. Wanneer gekeken wordt naar het aantal sbe per ha glas, scoort Boschpolder ook het best (470 sbe/ha tegen 370 sbe/ha in Boomawatering). Ook hier kan de tijd een rol hebben gespeeld omdat bij Boschpolder met de normen van 1986 is gerekend en bij de overige verkenningen met de sbe-norm van 1981. Voor Broekpolders en Poeldijkse Pad werd in de toekomstbeschouwing een toename van het aantal bedrijven verwacht. Voor Boomawatering zou het aantal bedrijven op hetzelfde niveau blijven. Dit schept de verwachting dat het aantal bedrijven in Boschpolder ook zal toenemen. Dit zal waarschijnlijk niet het geval zijn.

Het aantal tomatenbedrijven en het areaal tomaten zal waarschijnlijk afnemen ten gunste van het areaal overige groente. Als deze overige-groentebedrijven niet gaan moderniseren, zal het moeilijk blijken te zijn om zich tot 1998 voor hen te handhaven. Mede gezien de stijgende vraag en de gunstige rentabiliteit per m², zal het aantal pot- en perkplantbedrijven en het areaal pot- en perkplanten toenemen. Ook het areaal snijbloemen zal toenemen.

Binnen dat areaal zal er wel verschuiving optreden. Verwacht wordt dat gezien de produktie-omstandigheden op de chrysanten-bedrijven, de oppervlakte chrysanten zal afnemen evenals het aantal chrysantenbedrijven. Ook de fresa-bedrijven zullen wanneer zij niet moderniseren, afnemen. Gezien de arbeidsopbrengst per sbe, zal de sterke groei in de snijbloem-II-teelt zich omzetten naar een groei in de snijbloem-I-teelt. Nieuwkomers in het gebied zullen waarschijnlijk starten in de snijbloemsector of de pot- en perkplantenteelt.

Het is met de beschikbare gegevens niet te achterhalen hoeveel bedrijven er tussen 1983 en 1988 in het reconstructiegebied verdwenen zijn. Wel is er een aantal aanwijzingen voor een raming van het aantal bedrijven dat zal stoppen. Zo zijn er in de periode 1983-1988 een aantal bedrijven gesplitst met als doel het ouderlijk bedrijf gefaseerd over te nemen. Deze bedrijven zullen in de komende tien jaar weer verdwijnen als ze worden samengevoegd.

Er zijn ruim twintig bedrijven in het gebied die vanwege het ontbreken van een opvolger en/of van uitbreidingsmogelijkheden of omdat ze verouderd zijn en niet de capaciteit hebben om te vernieuwen, waarschijnlijk worden opgeheven. Gezien de investeringen die gedaan moeten worden om een nieuw rendabel bedrijf te starten, zal het aantal nieuwvestigingen waarschijnlijk gering blijven. Ook zullen, om deze reden en vanwege het feit dat in het gebied veel oudere bedrijven zitten, weinig mensen van buiten bedrijven overnemen. Nieuwvestiging wordt verder bemoeilijkt omdat er in het gebied weinig ruimte meer is. Daarnaast zullen er in de toekomst bedrijven verdwijnen vanwege toenemende milieu-eisen. Er zullen in verband met deze eisen investeringen moeten worden gedaan. Het gebruik van bestrijdingsmiddelen en het lozen ervan zal aan banden moeten worden gelegd waardoor voorzieningen als wateropslag en recirculatiesystemen moeten worden aangeschaft. Om deze investeringen rendabel te maken, zal veelal het areaal glas moeten worden uitgebreid. De meeste bedrijven hebben echter geen uitbreidingsmogelijkheden meer en zullen wanneer ook de produktie-omstandigheden wat achter lopen, het moeilijk krijgen. Geschat wordt dat het aantal bedrijven in 1998 daalt naar 88 tot 83 bedrijven.

Literatuur

Centrale Landinrichtingscomissie

Advies ex artikel 6 van de Regeling Reconstructie Oude Glastuinbouwgebieden voor het gebied "Boschpolder"

Utrecht, 1988

Heeres, H.J.

Poeldijkse Pad; De glastuinbouw in een reconstructiegebied in het Westland

Den Haag, LEI, 1986; Mededeling 394

Ministerie van Landbouw en Visserij

Nota Glastuinbouw 1986-1990; Discussienota over de ontwikkelingen in de glastuinbouwsector

Den Haag, 1987

Oudendag, D.A.

Nootdorp; De glastuinbouw in een reconstructiegebied

Den Haag, LEI, 1989; Concept

Ploeg, B. van der

Boomawatering; Sociaal-economische verkenning van de glastuinbouw in een reconstructiegebied

Den Haag, LEI, 1986; Mededeling 346

Ploeg, B. van der

Broekpolders; Sociaal-economische verkenning van een glastuinbouwgebied in het Westland

Den Haag, LEI, 1987; Mededeling 362

Schrijver, R.A.M.

Albert van't Hartweg; De glastuinbouw in een reconstructiegebied ten zuidwesten van Gouda

Den Haag, LEI, 1988; Mededeling 407

Bijlagen

BIJLAGEN

Bijlage 1 Begrippenlijst

Arbeidsjaareenheden (aje)

Een arbeidsjaareenheid staat voor een hoeveelheid geleverde arbeid van een persoon gedurende een jaar bij een volledige werkweek.

Arbeidsopbrengst

Netto-overschot c.q. ondernemersoverschot vermeerderd met het berekend en betaald loon.

Netto-overschot, ondernemersoverschot

Het verschil tussen de totale bedrijfsopbrengsten en de totale bedrijfskosten, waarbij de beloning voor bedrijfsleiding niet als kostenpost in aanmerking is genomen. Indien de kosten worden berekend op pachtbasis (landbouw) wordt het verschil aangeduid als netto-overschot; bij berkeningen op basis van werkelijke eigendom/pacht verhoudingen (tuinbouw) als ondernemersoverschot.

RROG-gebied

Gebied waarvoor reconstructie is aangevraagd of in ontwikkeling is.

Standaardbedrijfsseenheden (sbe)

Standaardbedrijfsseenheid is een eenheid, waarin de omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke produktierichtingen binnen een bedrijf wordt uitgedrukt. Een sbe komt overeen met een bepaald bedrag aan netto-toegevoegde waarde in een basisperiode bij een doelmatige bedrijfsvoering en onder normale omstandigheden.

Bijlage 1 (vervolg)

Aantal sde per hectare in de tuinbouw onder glas

	1981	1986
BLOEMISTERIJ		
Rozen	540	570
Anjers, grootbloemig	600	570
Anjers, tros	440	430
Chrysanten	380	480
Fresia	420	480
Orchides	400	430
Alstroemeria	570	570
Lelie (snijbloemen)	460	530
Amaryllis	380	380
Overige snijbloemen	350	360
Potplanten, bloeiend	610	650
Potplanten, blad	670	850
Parkplanten	380	440
Overige bloemisterijgewassen	350	360
Opkweekmateriaal bloemen	1200	1020
Tulpenbroei (per 1000 stuks)		0,16
Narcissenbroei (per 1000 kg)		2
GLASGROENTEN		
Tomaten verwarmd	380	400
Tomaten onverwarmd	220	160
Komkommers verwarmd	360	350
Komkommers onverwarmd	210	140
Overige groenten verwarmd	310	320
Overige groenten onverwarmd	220	220
BOOMKWEKERIJ EN VASTE PLANTEN ONDER GLAS	500	500

ZHG

Zuidhollands Glasdistrict, bestaande uit het Westland en de Kring. Deze twee gebieden worden gevormd door de CBS-landbouw-gebieden het Westland, de Droogmakerijen en Delf- en Schieland.

Bijlage 2 Enquêteformulier

Bedrijven met glastuinbouw:

- Gemeentennummer :.....
- Registratienummer:.....

- Welke afmetingen heeft de grootste kavel met glas?
 lengte :.....meter
 breedte :.....meter

Met hoeveel m2 glas kan het bedrijf nog worden uitgebreid op deze kavel?
uitbreiding circam2

In welk jaar is de grootste kas/warenhuis gebouwd?
bouwjaar 19..

Hoe is de watervoorziening in hoofdzaak geregeld? (cijfer invullen)

1. oppervlaktewater
2. waterbassin
3. watersilo in de kas
4. grondwater met eigen pompinstallatie
5. overig

Wordt er op substraat geteeld? (cijfer invullen)

1. ja
2. nee
3. gedeeltelijk

Is op het bedrijf een procescomputer voor klimaatbeheersing (klimaatcomputer)
aanwezig? (cijfer invullen)

1. ja
2. nee

Opmerkingen:.....
.....
.....

November 1988

Bijlage 3 Samenstelling van de bedrijfstypen

Bedrijven zijn glastuinbouwbedrijven als meer dan 60% van hun produktie, gemeten in sbe, afkomstig is van de glastuinbouwtak op de bedrijven

	Aantal
Fresia's	14
Chrysanten	9
Snijbloemen-I:	
- <i>lilies</i>	3
- <i>rozen</i>	2
- <i>gerbera's</i>	4
- <i>anjers</i>	1
- <i>orchideën</i>	1
- <i>bloemkwekerijgewassen</i>	2
- <i>opkweekmateriaal</i>	1

totaal	14
Snijbloemen-II	9
Pot- en perkplanten	12
Tomaten	11
Overige groente:	
- bedrijven met 60% of meer (sbe) overige groente (geen paprika, tomaten, komkommer, aarbeiden of augurken)	13
<i>. waarvan koude teelt</i>	6
<i>. waarvan koude warme teelt</i>	7
- paprika's	2
- opkweekmateriaal	1
Overige bedrijven:	
- 60% of meer (sbe) in snijbloemen maar niet gespecialiseerd	6
- 60% of meer (sbe) in groente maar niet gespecialiseerd	1
- fruitbedrijf	1
- boomkwekerijen	4

Totaal aantal bedrijven	97